

danaben@bgumail.bgu.ac.il

שחור-לבן בצבעים: עיצוב סיפור ההגירה ביצירתם של בני הדור השני להגירה מארצות ערב

דנה בן-זקן

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

במסה "מחוץ למקום, בתוך הזמן" מתוך הספר "קרוא וכתוב", עוסקת רונית מטלון בסוגייה המורכבת של עיצוב סיפור ההגירה מארצות ערב. את האפשרות לנסח תשובות מורכבות לשאלות כמו: "איך מספרים את ההגירה מתוכה...ומאיך, איך מעמידים את הסיפור של המהגר לא רק בפרמטרים של "עשו לי, לקחו לי, גזלו את תרבותי"...*"קרוא וכתוב, עמ' 47*) מוצאת מטלון בנקודת-המבט של בני הדור השני להגירה.

במסגרת ההרצאה אני מבקשת לבחון את עיצוב סיפור ההגירה ברומאן "עקוד" (1990) לאלברט סויסה ובקובץ הסיפורים "ילדה שחורה" לסמי ברדוגו (1999), שניהם בני הדור השני להגירה מארצות ערב. חלקו הראשון של הדיון יתייחס לקריאותיה של ביקורת הספרות ביחס לשתי היצירות. בחינה זו תגלה כי בבסיס קריאותיה של ביקורת הספרות ניצבת תפיסה דיכוטומית, המבחינה בין חומריות העדתיים של כל יצירה לבין עיסוקה בבעיות הפרט ובסוגיות כלל-אנושיות. מן ההבחנה הזאת נגזרות שתי קריאות אפשריות בלבד ביחס ליצירתם של שני הסופרים: כספרות מחאה עדתית או כספרות אוניברסלית. כמו-כן, מן ההבחנות הנדונות גזרה הביקורת גם את שיפוטיה הערכיים ומיקמה את העדתי-לוקאלי בשוליים ואת האוניברסלי במרכז וכראוי לקנוניזציה.

יתר על כן, ההשוואה בין קריאותיה של ביקורת הספרות ביחס לספרותם של בני הדור השני להגירה לבין קריאותיה ביחס לספרותם של היוצרים המהגרים כמו שמעון בלס וסמי מיכאל מגלה כי לא חל שינוי במושגיה, בתפיסותיה ובשיפוטיה של ביקורת הספרות. אך לא זאת בלבד אלא שזו הוסיפה ושאבה את מושגיה מן הנרטיב הציוני ומכלכלת הייצוגים של ה"מזרחיות", כפי שהתגבשו בשנות החמישים השישים של המאה העשרים, בזמן שנדרשה והתאפשרה רביזיה משמעותית של הייצוגים הללו.

הרביזיה הנדרשת התאפשרה, בין היתר, באמצעות יישומיו של השיח הפוסטקולוניאלי בחקר ההיסטוריוגרפיה הציונית, שפירנסה, כאמור, את קריאותיה הדיכוטומיות של הביקורת. אלא שהתובנות הנגזרות מן היישומים הללו לא חלחלו אל ביקורת הספרות הציונית-לאומית ולא הביאו לשינוי בתפיסותיה. אך מה שמפתיע עוד יותר הוא שגם ביקורת הספרות הפוסטקולוניאלית הוסיפה ודחקה את הספרות ה"מזרחית" אל תוך קטגוריות דיכוטומיות וצרות לא פחות, כפי שיתברר בחלקו השני של הדיון.

בחלקו השלישי והמרכזי של הדיון אטען כי יצירותיהם של סויסה וברדוגו אינן נענות לתפיסותיהן הדיכוטומיות, הן של ביקורת הספרות הלאומית-ציונית והן של הביקורת הפוסטקולוניאלית. הללו מנסחות, כל אחת בדרכה הייחודית, את מורכבותו של סיפור ההגירה ואת האופן שבו הוא מבנה את זהותם של בני הדור השני כזהות רב-תרבותית.